

Kóhalmi László tanszékvezető egyetemi adjunktus,
Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

A globális „common”-ok egyes környezetjogi problémái

I. Bevezetés

A geopolitikai világban kétféle terület különböztethető meg: a territoriális felségjog területei és azok a területek, amelyek az államok, nemzetek politikai hatáskörén kívül esnek, ezek az ún. az globális „common”-ok. Minden nemzetnek vannak territoriális felségjogai. Ezek kiterjedése földrajzilag meghatározott: hozzátartozik a légtér, partvidékkel rendelkező államok esetén pedig a tenger irányában egy – Christopher D. Stone kifejezésével élve – „exkluzív ökonómiai zóna”¹, ami egy kb. 200 mérföld széles sávot² jelent a part mentén.³ Itt kizárólagos joga van az adott államnak a halászatra és a talajkincsek kinyerésére, így pl. olajfúrásra a tenger alatt stb. Az állam felségjoga továbbá a bűnüldöző hatalom e part menti⁴ vizeken.

A földgolyó összes többi területére terjednek ki a „common”-ok, tehát minden olyan területre, ami nem áll egyik nemzet területi igényei⁵ alatt sem.⁶ Ez jelenleg – alapvetően – a nyílt tengert jelenti, beleértve a potenciálisan értékes tengeri talajt (talapzatot), valamint az alatta fekvő rétegeket. (Sokan azon a véleményen vannak, hogy a nyersanyagban gazdag

¹ Stone, D. Christopher: *Die Zukunft des Internationalen Umweltrechts. Zwei Vorschläge* (Hrsg. Hubertus Baumesiter). In: *Wege zum Ökologischen Rechtsstaat. Umweltschutz ohne Öko-Diktatur*. Schriften des Instituts für Umweltrecht Bremen. Ebenhard Blottner Verlag, Taunusstein, 1994, p.16.

² Csatlós Erzsébet: *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013, pp. 110-111.; Bruhács János: *Nemzetközi jog II. Különös Rész*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999, pp. 124-125.

³ Csatlós Erzsébet: *A kontinentális talapzat határaival kapcsolatos aktuális kihívások az Északi-sarkvidék példáján*. p. 67. In *Pro Futuro*, 2011/1. szám, pp. 67-83.

⁴ Dinh, Nguyen Quoc – Daillier, Patrick – Pellet, Alain – Kovács Péter: *Nemzetközi jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997, pp. 518-519.; Bokorné Szegő Hanna: *Nemzetközi jog*. Aula Kiadó, Budapest, 2003, pp. 171-173.

⁵ Bruhács János: *Nemzetközi vízjog. A nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú hasznosításának joga*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, pp. 31-38.

⁶ Kende Tamás: *Terület, tér, államterület, állami fennhatóság*. In Hoffmann Tamás – Kajtár Gábor – Kardos Gábor – Kende Tamás – Lattman Tamás – Mink Júlia – Molnár Tamás – Nagy Boldizsár – Schenk Borbála – Sonnevend Pál: *Nemzetközi jog* (Szerk.: Kardos Gábor – Lattmann Tamás). ELTE Jogi Kari Tankönyvek 3. ELTE Eötvös Kiadó, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2010, p. 138. „A nemzetközi jogban egyes területek res communisnak, mindenki közös dolgának minősülnek. Ilyen területet nem lehet kisajátítani, elfoglalni, hanem minden állam egyenlő mértékben, közösen használhatja. Az ENSZ 1982.évi tengerjogi egyezménye res communisnak nyilvánította a nyílt tenger területét, az Általános világüregyezmény pedig az egész univerzumot (természetesen a Földet kivéve).”; Hargitai József: *Nemzetközi jog a gyakorlatban*. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2008, pp. 35-39.

Antarktisz is ilyen területnek számít, aminek földtömege bolygónk földtömegének tíz százalékát képezi.)⁷

II. A globális common-ok környezetjogi és egyéb jogági szabályozási kérdései

II.1. A környezetjogi gyámság mint megoldási alternatíva

Az egyes nemzetek szemszögéből az tűnik gyakran a legolcsóbb megoldásnak, hogy pl. olyan magas kéményeket építenek, melyeken keresztül a mérgező anyagok a saját territóriumából más országok területére vagy a nyílt tengerre távozzanak.⁸ (Ilyen módon okoztak terhelést hosszú ideig a britek a svédeknek, vagy hasonlóan terheli az USA savas esőkkel Kanadát.)

A folyékony hulladékokat gyakran folyókba eresztik be a szennyezők, s így a mérgező anyagok a nyílt tenger „common”-területébe kerül. A jogi és diplomáciai reakció nagymértékben attól függ, hol végzik a környezetszennyező cselekvést, és hol jön létre a károsodás, s ekkor kap figyelmet a *nemzeti territórium* és *common-terület* közötti különbség. C.D. Stone öt konstelláció állított fel a káros cselekmények helyének (1) és a károsodás koncentrált fellépési helyének (2) megfelelően. A keletkező variációk jól szemléltethetőek az alábbi táblázatban.⁹

A cselekmény helye (1)	A károsodás helye (2)	Példa
„A” nemzet	„A” nemzet	„A” egy országon belüli területet károsít
„A” nemzet	„B” nemzet	„A” radioaktív hulladéka a határon át „B” területére fújódik
„A” nemzet	common	„A” szennyvizei a nyílt tengerbe kerülnek
common	common	„A” kihalásza a nyílt tenger halállományát
common	„B” nemzet	„A” tankhajója a nyílt tengeren tisztítatlan szennyvizet bocsát ki, melyek „B” partjaihoz jutnak

Természetesen a konfliktusok más változók alapul vételével is csoportokba oszthatók, pl. a speciális rizikók mértéke és időbeni fennállása, a résztvevők száma, vagy a probléma leküzdése érdekében létrejövő kooperáció mértéke alapján. Néhány gondolatot értelmeztem a táblázatban foglaltakat, melyekből kiderül, hogy az eltérő szituációknak eltérő a jogi-diplomáciai következménye.

⁷ Shaw, N. Malcolm: *Nemzetközi jog*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008, pp. 414-415. Egyes területek az emberiség „közös örökségének” minősülnek. Az emberiség közös örökségének szabályai sok hasonlóságot mutatnak a *res communis*-ra vonatkozó szabályokkal. „A *res communis* és a szóban forgó területek egyaránt kívül esnek a nemzeti kisajátítás körén. A szuverenitás fogalma nem alkalmazható, a területeket nem lehet „tulajdonba venni”, a közös örökséget kezelő intézményi struktúráján kívül joghatósági jogokat sem lehet gyakorolni. Ugyanakkor a *res communis* szabályai lehetővé teszik a hozzáférést, a kutatást és a kiaknázást is, annak irányítására külön mechanizmust hoznak létre, és a tevékenység hasznának a méltányosság követelményei szerinti elosztást követelik meg.”

⁸ Shaw i.m. p. 502. „A nyílt tengerre vonatkozó 1958.évi egyezmény 24.cikke felhívta az államokat, hogy alkossanak szabályokat az olajkiömlés és a radioaktív hulladék lerakása útján megvalósuló tengerszennyezés ellen, míg a halászatról és a nyílt tenger biológiai kincseinek megőrzéséről szóló, ugyanabban az évben született egyezmény 1. cikke kinyilvánította, hogy minden állam köteles olyan intézkedést elfogadni, illetve más államokkal együttműködni olyan intézkedések elfogadásában, amelyek szükségesek a nyílt tenger élő erőforrásainak megőrzéséhez.”

⁹ Stone i.m. p. 18. A Stone által készített táblázatot veszem át.

Az első esetben – amikor „A” nemzet „A” nemzetet szennyezi –, azaz lényegében „önszennyezésről” van szó – azt mondhatjuk, hogy egy nemzet szinte bármit megtehet amit akar, ugyanis saját kizárólagos joga, hogy ad absurdum kiirtsa az erdőit, felforgassa területeit, kiirtson állatfajokat halásszon, bányásszon, mezőgazdasági munkálatokat folytasson, anélkül, hogy ezen cselekedeteiért egy külső hatalomnak elszámolással tartozna. A külvilág nincs befolyással ezen „belső” szituációkra. Esetleg nemzetközi szervezetek (ENSZ¹⁰, Európa Tanács¹¹, Európai Unió¹² stb.) vagy tudós társaságok¹³ megpróbálhatják meggyőzni arról, hogy hagyjon fel környezetszennyező tevékenységével (pl. a harmadik világ politikai vezetését meggyőzni egy olyan fejlődés tartós előnyeiről, amely sebességének a mértéke összeegyeztethető a környezettel.) Megemlíthető pl. a Világbank¹⁴, mint a legnagyobb és legfontosabb beruházások fő finanszírozója, hogy legyen segítségére a nemzeteknek a környezetszennyező nemzet elleni „meggyőző hadműveletben” pl. elutasítja a beruházási hitelt, ha környezetkárosító hatásúak vagy felfüggeszti a hitelfolyósítást, ha az „ökobűnöző” ország nem hagyja abba környezetromboló tevékenységét. A legfontosabb azonban az, hogy a jogi lehetőségek maximum a kereskedelmi jogi nyomásra korlátozódnak pl. embargó.

Jelenleg a nemzetközi környezeti büntetőjog effektíve csak akkor jut szerephez¹⁵, amikor a szennyezés a nemzeti határt átlépi és egy szomszédos országnak okoz kárt¹⁶. Ez esetben a károsult¹⁷ szomszéd ország jogosult diplomáciai és jogi úton elégtételt venni. A jogi úton vett elégtételek száma a határokon átnyúló szennyezések esetében azonban csekélynek mondható. (Pl. Az 1940-es években az USA sikerrel perelte be Kanadát egy kanadai ólomolvasztó kohó szennyező gázai miatt, melyet a szél a határon keresztül Washington államba fújt. Egy esetben az USA még Mexikó diplomáciai protestálására is reagált, és káros szagokat eliminált, melyeket déli irányba fújt a szél egy vágóhidról.) Kétségtelenül a nemzetközi környezeti büntetőjog reformálása szükséges, hogy az ehhez hasonló esetek jobban kezelve legyenek.

Amennyiben figyelmünket a commonokat érő környezeti károsodások felé fordítjuk, a környezet büntetőjogi védelmének kérdése még problematikusabbá válik.¹⁸ Büntetőjogi szempontból a commonok sebezhetősége abban rejlik, hogy a károsított terület az egyes

¹⁰ Salvador Declaration on Comprehensive Strategies for Global Challenges: *Crime Prevention and Criminal Justice Systems and Their Development in a Changing World*. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/526/34/PDF/N1052634.pdf?OpenElement> (2013.szeptember.15.)

¹¹ Szalayné Sándor Erzsébet: *Az Európai Unió közjogi alapjai*. I.kötet. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003, pp. 40-43.; *Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law* (Strasbourg, 4.XI.1998). <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/172.htm> (2013.szeptember.15.)

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2008/99/EK irányelve (2008. november 19.) a környezet büntetőjog általi védelméről. Lásd még Belényesi Pál: *A szennyező fizet elv és a környezetvédelmi támogatások az Európai Bizottság iránymutatásainak a tükrében*. p.23. In Jogelméleti Szemle, 2012/2.szám, pp.11-23. http://jesz.ajk.elte.hu/2012_2.html (2012.szeptember.15.)

¹³ International Association of Penal Law, Lásd.: De La Cuesta, José Luis (ed.): *Resolutions of the Congresses of the International Association of Penal Law (1926-2004)*. Resolution of the XVth International Congress of Penal Law (Rio de Janeiro, September 4-10th 1994). Édition érès, Toulouse, 2009. pp. 149-155. Resolution of the XVth International Congress of Penal Law (Rio de Janeiro, September 4-10th 1994)

¹⁴ A Világbank komoly elemzéseket végzett a környezetvédelemmel kapcsolatban, gondoljunk csak a Stern Jelentésre. lásd. még: Putnoki Zsuzsanna: *Az éghajlatváltozás nemzetközi és regionális szintű kezelése és ennek gazdasági hatásai*. p. 97. In Pro Futuro, 2011/1.szám, pp. 84-98.

¹⁵ Horváth, Zsuzsanna: *Principles of Integration and Precaution in the Case Law of the European Court*. In Gyula Bándi (Ed.): *The Impact of ECJ Jurisprudence on Environmental Law*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Kar, Budapest, 2009, pp. 68-77.

¹⁶ Anton, Donald K. – Shelton, Dinah L.: *Environmental Protection and Human Rights*. Cambridge University Press, New York, 2011, pp. 86-87.

¹⁷ Bándi Gyula: *Környezetjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2011, pp. 87-94.

¹⁸ Csák Csilla: *A környezetjogi felelősség magánjogi dogmatikája*. Miskolci Egyetem. Miskolc, 2013, pp. 183-204. Érdemes átgondolni a szerzőnek a környezetjogi biztosítékok rendszerével kapcsolatos észrevételeit.

államok kizárólagos igazságszolgáltatásán kívül helyezkedik el. Az ún. „senkiföldje”-karakternek¹⁹ két implikációja van: egyrészt az ún. *monitoring*²⁰ megoldatlansága, másrészt a *jogi és diplomáciai* elégtételi lehetőségekről való gondoskodás akadályai.²¹

De ki az illetékes, ha a nyílt tenger vagy az atmoszféra *károsításáról* van szó? Ha nehézfémekkel terhelik a vizeket és a veszélyes koncentráció egy része a tengerfenékre ülepszik? Ki a felelős? A kérdések megválaszolása rendszeresen *motivációt* és lehetőségek szerint *egy multinacionálisan koordinált erőfeszítést* kíván.

További probléma a „*jogilag befolyásolt érdek*” (rechtlich beeinträchtigten Interesses) jogi akadálya és a *panaszjogosultság*. Tétélezzünk fel egy olyan esetet, amikor egy nemzet halászflojtája hálójával lehalássza a nyílt tengert, s közben elpusztítja a delfineket és a ritka tengeri teknősöket. Ilyenkor a nemzetközi környezeti büntetőjog aligha lehet eszköz az állam ellen, ha az elutasítja a kártérítést.²² Ugyan nem *büntető eljárásjogra* fókuszáló jelen tanulmány, de a probléma érzékeltetése végezt megemlítem azt a nehezen megoldható dilemmát, hogy: ki tudja *bizonyítani perrendszerűen* a (fenti) környezeti deliktum elkövetését? Bizonyítható-e, hogy valóban az adott nemzet fogta ki, azaz hasznosította gazdaságilag az elpusztított élőlényeket? Természetesen a glóbusz teljes „bekamerázása” lehetne egy megoldási alternatíva, s léteznek olyan műholdas rendszerek – gondoljunk csak a nyílt hozzáférésű Google Earth programra –, amelyek képesek szinte bármit nyomon követni a Földön, de akkor is felmerül annak a kérdése, hogy ki fizeti a meglehetősen költséges megfigyelőrendszert és ki hajlandó tetemes költségeket áldozni egy környezetvédelmi műholdas rendszer üzemeltetésére?²³

Mivel a tengeri teknősök nem képezik senkinek a *tulajdonát*, s a nyílt tengeren senki sem birtokosa egy jogilag védett érdeknek, amelyet a jog és így – egy felételezett büntetőeljárásban – a *vád* feltételül megkíván. Továbbá: milyen magas a delfinek és tengeri teknősök *piaci értéke*? Hol áll fenn egy büntetőjogilag releváns károsítás?

A nemzeteknek a *commonok károsítására* vonatkozó „*szabadsága*” nem pozitív elv. Valójában számos „szellősen” fogalmazott *deklarációt* fogadtak el különböző nemzetközi konferenciákon, melyek elítélik a commonokkal való visszaélést. Az elismert International Law Commission még egy javaslatot²⁴ is tett arra vonatkozóan, hogy a környezettel szembeni fontos kötelezettségek elmulasztását *nemzetközi bűncselekménynek* nyilvánítsák. De a jog efféle reformja nélkül is léteznek már most olyan „kiegészítő” jogi doktrína, mely szerint egy nemzet, ha úgy tartja helyesnek, a commonok megsértése esetén „*vádat*” emelhet egy másik

¹⁹ Nagy Károly: *Nemzetközi jog*. Püski Kiadó kft., Budapest, 1999, pp. 136-137.: „*Uratlan terület alatt a nemzetközi jogban korábban olyan térséget értettek, mely nem áll valamely, a nemzetközi jogközösséghez tartozó állam területi felségjoga alatt és nem volt mindenki által szabadon használható terület sem. Ezen régi, az elmúlt századokban érvényes nemzetközi jogi felfogás szerint az uratlan területek tehát nem kellett lakatlannak lennie, ilyenek tekintették az európai gyarmatosító hatalmak az afrikai, az ausztráliai és az amerikai kontinenst, valamint a csendes-óceáni szigetvilágot is, noha azokat emberek lakták és sok helyen államokat is alkottak...Ma, amikor minden állam egyenjogú tagja a nemzetközi jogközösségnek, terra nulliusnak (más néven res nulliusnak) csak olyan szárazföld minősülhet, mely nem áll egyetlen állam fennhatósága alatt sem.*”

²⁰ Stone i.m. p. 19.

²¹ Uo. pp. 19-20.: Jól illusztrálja mindezt az USA-Kanada eset, ahol a probléma az ólomolvasztásból származó gőzök miatt keletkezett. Itt legalább voltak az Egyesült Államok részéről hivatalos hatóságok, melyek megállapították a hibát és tájékoztattak arról, hogy mi okozta a problémát. Ezenkívül elég ügyesen a szennyező gázokat az USA szuverenitásának megsértéseként lehetett jellemezni, melynek kezelésében a nemzetközi jog illetékes.

²² Uo. p. 20.

²³ Kóhalmi László: *A büntetőjog alapproblémái*. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Gazdasági Büntetőjogi Kutatóintézet, Pécs, 2012, pp. 198-199.

²⁴ *Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind (Part II) - including the draft Statute for an international criminal court*. http://untreaty.un.org/ilc/summaries/7_4.htm (2013.szeptember.15.)

ország ellen. Például az „*iniuria erga omnes*” (a nemzetek közössége ellen vétés) *doktrínát* már régóta alkalmazzák a nyílt vizek kalózái²⁵ megbüntetésének legitimálására. De melyik ország jogosult annak meghatározására, hogy milyen mértékű egy ilyen teória alkalmazási területe?

A *diplomáciai színjátékoktól* függetlenül a nemzetek továbbra is praktikusnak és *költségtakarékosnak* állítják be az emisszióik²⁶ nagy részének az atmoszférába vagy kezeletlenül a tengerekbe eresztését.²⁷ Mindez nem a jog kérdése, ez az ökonómia kérdése.

A világ összes állama látja saját *nemzeti környezetének* hanyatlása, és a commonok területén szükséges teendők konkurálnak azon hívással, hogy otthon, a saját hazájukban is tevékenyek legyenek. Ebben a versenyben előnyt élveznek a hazai (helyi) intézkedések. Minden kormányzat tisztában van azzal, hogy amit a saját hazájában kibocsát, azt kontrollálni tudja, és otthon tud leginkább a saját *prioritási katalógusa* szerinti legsürgetőbb problémák felé fordulni, legyen szó a városi szmogról vagy a sivatag kiterjedéséről.

Az a nemzet, amelyik pl. egymillió dollárt áldoz saját környezetére, az minden dollár fejében egy újabb dollár haszonnal számolhat. Amennyiben ezt az összeget a commonok „*környezeti konszolidálására*” fordítja, akkor tisztában kell lennie azzal, hogy a hozadék nagy része más országoknak jut, s ezzel lényegében más ország gazdasága kerül versenyelőnybe (hiszen pl. csökken a környezetbarát technológiára fordítandó költség). A dolgok jelenlegi állása szerint tehát a commonok rosszul járnak.²⁸ A commonok azért nem maradnak teljesen védelem nélkül, jóllehet egyik nemzet sem kényszeríthető²⁹ aktív fellépésre a commonok ügyében, másfelől viszont több nemzet kezdett együttműködni különféle „védelmi egyezségek” révén azzal a céllal, hogy a további pusztítást visszaszorítsák.³⁰ (Más területeken is születtek egyezségek becsvágyó célokkal és érdemekkel pl. az atomfegyver-használat

²⁵ M. Nyitrai Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, pp. 40-41.

²⁶ Nagy Zoltán: *A környezetpolitika szabályozásának eszközei*. p. 33. In Miskolci Jogi Szemle, 2012/2.szám, pp. 24-36.

²⁷ Csatlós Erzsébet: *Környezetvédelmi rezsim az Arktiszon*. p. 38. In Jogelméleti Szemle, 2012/2.szám, pp. 24-45. http://jesz.ajk.elte.hu/2012_2.html (2013.szeptember.15.) A szerző tanulmányában utal arra, amikor az egykori Szovjetunió a feleslegessé vált radioaktív anyagokat egészen egyszerűen az Arktiszon elsüllyesztette.

²⁸ Stone i.m. p. 21.: Évről évre kb. 7 milliárd tonna széndioxidot és több százmillió tonna nitrogén-dioxidot, kén-dioxidot és port enged az emberiség az atmoszférába. A tenger állományát ritkítják a modern halászati technikákkal és több százmillió tonna ipari szennyvizet, kotralékot, mezőgazdasági szennyvizet és elhasznált vizet eresztenek bele. Ezekhez társul még több ezer tonna hajózási szemét. Évről évre több tízezer tengeri emlős, teknős, tengeri madár és hal pusztul el amiatt, hogy műanyag szemetet nyel le, vagy a tengerben elvesztett hálók (az ún. szellemhálók) fogságába esik, melyek közül sok még évszázadok múltán sem oldódik fel vagy bomlik le. A tengerbe döntött anyagok egy része még rosszabb. A tengerfenéken több százezer tonna, a második világháborúból származó lőszer fekszik, beleértve még meg nem gyújtott kémiai fegyvereket. Ehhez társul számtalan bádogganna nukleáris hulladék, melyek úgymond egy „biztos végraktárba” lettek deponálva, és már most mutatják az elkopás, elhasználódás jeleit. Nemrég egy valamikor szovjet tisztviselő elismerte, hogy a szovjet katonaság majdnem harminc éven keresztül, a legfelelőtlenebb módon atomhulladékot süllyesztett el a déli-sarki tengerben. A matrózok türelmetlenségükben gyakran meglékeltek a hordókat, hogy azok gyorsabban süllyedjenek el. Senki sem tudja megmondani, hogy e cselekmények törvényellenesek voltak-e, vagy ami még fontosabb, ki felelős a károk elhárításáért.

²⁹ Nagy Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, pp. 163-177.

³⁰ *Vienna Convention on Substances Deplete the Ozone Layer* http://www.unep.ch/ozone/Publications/VC_Handbook/VC-Handbook-2009.pdf (2013.szeptember.15.). A hivatkozott jogi dokumentum a legjelentősebb ipari országok aláírásával biztosítja az ózonszennyező anyagok termelésének és felhasználásának jelentős visszaszorítását. Az 1991-es U.N. General Assembly Resolution Against Driftnetting jogtechnikai szempontból nem több mint egy „határozat” jogi kötőerő nélkül, ugyanakkor a három fő vontatóháló halászatot folytató nemzet (Japán, Tajvan és Korea) nyilvánosságra hozta készségét, hogy tartja magát a határozathoz. Ez némi fejlődésnek értékelhető. Bővebben: <http://www.un.org/documents/ga/res/50/ares50-25.htm> (2013.szeptember.15.)

betiltása világszinten pozitív hatással volt, annak ellenére, hogy Franciaország és Kína vonakodtak csatlakozni.)

Azt sem cáfolhatja meg senki, hogy a Nemzetközi Bálnavadászat Tilalom (International Convention for the Regulation of Whaling³¹) jelentősen megfékezte a bálnaállomány pusztítását, annak ellenére hogy Izlandot és Norvégiát soha nem lehetett abban meggátolni, hogy amikor a moratórium meghosszabbításáról szóló utolsó szavazásnál a vesztes oldalra kerültek, egyszerűen kilépjenek.³²

Az sem állítható meg, hogy a Londoni Egyezmény (Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter³³) megszüntette a nyílt tengeren történő szemétkerakást, de a szemétkerakítás bizonyos formáit, többek között a radioaktív szemétkerakítást, jelentősen mérsékelte.

Amennyiben összefoglaljuk a jelenlegi helyzetet, és a sok magasztos deklaráció mögé pillantunk a tényleges gyakorlattal való szembesülés céljából, úgy nyilvánvalóvá válik, hogy néhány területtől eltekintve a commonok csak *ideiglenesen* kerülnek a nemzetek „érdeklődési körébe” és csak akkor, ha a sürgető a feladat vagy szabály betartása az érintett állam számára nem jelent túlzottan nagy kellemetlenséget. A lényeg: a commonok *gazdátlanok, védtelenek* a profitorientált kizsákmányolással szemben, és senkinek nem kell elszámolást adnia, ha károsítja vagy szennyezi őket. A fejlődés abba az irányba tendál, hogy a commonok egyre erősebb nyomás alá kerülnek, ahogy az iparosodás „jótéteményei” egyre inkább a harmadik világra tevődnek át és a gazdaságilag fejlett országok és az őket követő országok költségtakarékos szemétkerakási lehetőségei elfogynak.

Mit lehet tenni? Még intenzívebben kell nemzetközi egyezmények kidolgozásán munkálkodni, és a commonok meghatározott területeit védelem alá helyezni.³⁴

A commonok *túlzott használatának* egyik oka, hogy nincs egy „vádló”, aki a bíróság előtt jogosult vádat emelni és a károsodásokért kárpótlást követelni. Ezért azt javasolja Christopher Stone, hogy hozzuk létre a *gyámság* vagy *gondnokság* (guardians) rendszerét³⁵, legyenek a környezetnek is *törvényes képviselői*! Miként a maguk jogait képviselni nem tudó kiskorúak vagy szellemileg sérültek érdekeinek képviselésére egy gyámot, egy törvényes vagy jogi képviselőt jelölnek ki, hasonlóan a természetnek a jogi képviselőjét is ki kellene jelölni pl. akik a bálnák, delfinek stb. „szószólói” lennének.

A képviselőket kijelölhetnék a megfelelő munka- és érdekkörrel rendelkező, jelenleg létező hatóságok vagy szervezetek pl. az ENSZ³⁶, a WWF (az ún. nem kormányzati szervek). A megbízott személyek nem rendelkeznenek korlátlan hatalommal, hogy mindazon tevékenységet, amit rossznak, megakadályozzanak, inkább abba az intézményes folyamatba lennének bevonva, ami biztosítja a környezeti értékek felismerését és védelmét. Ez jól illusztrálható a tengerek példáján. Az óceánok ökoszisztémájának védelmére a „*tengerek*

³¹ http://www.iwcoffice.org/_documents/commission/convention.pdf (2013.szeptember.15.)

³² A kaliforniai szürke bálnát nemrég kihúzták a veszélyeztetett fajok listájáról.

³³ http://www.imo.org/home.asp?topic_id=1488 (2013.június.15.)

³⁴ Stone i.m. p. 23.: Példa erre az „Óceán-egyezmény” vagy a Riói „sziklacsúcs” eredményeként létrejött klímaváltozásról szóló keretegyezmény. Egyes területeken a regionális egyezmények is eredményesek lehetnek. A United Nations Environment Program (UNEP) számos regionális tengeri egyezményt vont a szárnyai alá, amelyek potenciálisan hatékony formái lesznek a nemzetközi együttműködésnek. Nemrég Kanada, Japán, az orosz föderáció és az USA egy történelmi jelentőségű egyezményt kötött, melynek célja a Csendes-óceán északi részén a lazacok halászatának a megszüntetése.

³⁵ Sanden, Joachim: *A nemzedékek közötti igazságosság jogfilozófiai alapjai*. p. 19. In Pro Futuro, 2012/1.szám, pp.8-22.

³⁶ Szücs Lászlóné Siska Katalin: *A nemzetközi jog alapkérdései a nemzetközi kapcsolatok elméletének és történetének viszonylatában*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010, pp. 157-158.

gyámja” lenne illetékes, a jogi személyiséggel felruházott nemzetközi tengerészeti szervezet, a GESAMP.³⁷ A tengerek gyámjának feladatai – Stone szerint – a következők lennének:

Először is, volna egy *felügyeleti kötelessége* (ún. monitoring function). A tengeri viszonyokat a már létező egyezségek betartásának szemszögéből kellene vizsgálnia és nem csak a „tisztán természettudományi” tények szemszögéből. Számos egyezménynek az a gyenge pontja, hogy az „önfelügyeletre” alapoz.

Másodszor, a gyám egy (kvázi) *legiszlatív* funkciót is ellátna, de nem mint klasszikus értelemben vett jogalkotó, hanem a globális, a politikát meghatározó szervezetek komplex hálózatának részeként. A felügyeleti funkciójának részeként felderítene olyan problémákat, melyek a már érvényben levő egyezmények következtében merültek fel, és ezek alapján új, multinacionális egyezmények javaslatát vetné fel és hozná létre. Továbbá felléphetne az egyes államok jogalkotó és adminisztratív intézményeinél, melyek a tengerek mindenkori érdekeit érintő intézkedések tervezésére jogosultak: itt önmérsékletre szólíthatna fel és a „kliensei” nevében alternatívákat javasolhatna.

Harmadszor, fel kellene *jogosítani*, hogy *tanácsadóként* felléphessen egy többszörösen bilaterális vagy multilaterális vitában a jogilag nem reprezentált „áldozatért”.³⁸

Negyedszer, a gyámot nemzetközi egyezmények révén fel lehetne ruházni azzal a joggal, hogy megfelelő szituációkban jogi és diplomáciai iniciatívákat terjesszen elő a tengeri ökoszisztéma érdekében; vagyis egyfajta *kereseti joggal* (*actio popularis*), amely legalább azokban az esetekben helyet kapna, melyekben a tenger, ha egy szuverén állam volna, a nemzetközi jog értelmében lehetőséget kapna a kártérítésre.

Stone javasolja, hogy a „vádlott” meg nem jelenése esetén – melybe akár beleértendő a büntetőeljárás tudatos szabotálása – a gyám hozhasson akár „kvázi-bűnösítő” ítéletet is, mely megállapítja a cselekmény jogellenességét.³⁹ Szerinte egy ilyen ítélethozatal sokkal kevésbé hatásos, mint egy tiltó rendelkezés, de mégsem olyan, amit a világközösség államai csak úgy „lerázhatnának” magukról. Az in contumaciam „elítélés” jogállami szempontból aggályokat vethet fel, így ezt a Stone-i iniciatívát a magam részéről óvatosan kezelném.

Egy ilyen *vádlói jogosultság* természetesen nem ismeretlen a jogalkotásban. Az USA környezeti törvényeiben jelenleg már elismerik a környezet képviselőinek hasonló, bár kissé szűkebb körű jogait.⁴⁰ Németországban is felmerült egy 1988-as főkapusztulás⁴¹ során a *megbízott személy-koncepciója* (Treuhänder-Konzept).⁴² Az érintett nemzetek halászati

³⁷ Joint Group of Experts of the Scientific Aspects of Marine Pollution. <http://www.marine.gov.uk/gesamp.htm> (2013.szeptember.15.)

³⁸ Stone i.m. p. 25.: Például: ha egy nemzetközi folyó gátasítása a vita tárgya, egyik vagy akár több érintett állam is követelhetné egy mechanizmus bevonását a nemzetközi vita megoldására, mely a folyó, az energia stb. igazságos felosztását biztosítaná. Mi azonban tudjuk, hogy az ilyen gát-programok elkerülhetetlenül környezetkárosító hatásúak, még a tengeri életet is befolyásolják ott, ahol a folyók a tengerbe torkollanak. Az óceán gyámja nem elsősorban azért lépne fel, hogy a tenger életalapjait a legfontosabb, mindent eldöntő kritériumként kezeljék, hanem, hogy legalább ezen szempontokat is figyelembe vegyék a leghatékosabb módon.

³⁹ Uo. p. 26.

⁴⁰ Uo. p. 26.: A National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA) az USA halászati zónájában a halak, a tengeri emlősök és a hozzájuk tartozó ökoszisztéma védelmezője. Joga van bíróság előtt vádat emelni mindenki ellen, aki kárt okoz a „klienseinek”, és kivívni a restauráció és helyrehozatal költségeit.

⁴¹ Adelung, Dieter: *Wale in Nord-und Ostsee*. Schriften des Naturwissenschaftlichen Vereins für Schleswig-Holstein, Bd. 68. Naturwissenschaftliche Verein für Schleswig-Holstein e.V., Kiel, 2003, pp. 9-10.

⁴² Stone i.m. p. 27. 1988-ban az Északi- és a Balti-tenger partjainál 1500 elpusztult fókát találtak. Ez mindenütt pánikot váltott ki, sokan úgy vélték, a tömeges pusztulás egy fenyegető ökológiai katasztrófa előjelének tekinthető. Számos okot hoztak fel, de főként a titánfeldolgozás egyik hulladéktermékét (Dünnsäure), valamint más nehézfémeket tettek felelőssé, melyek hatóságilag engedélyezve – a hajókból és a szeméttelítés révén – kerültek a nyílt tengerbe. Ebben a szituációban elképzelhető lett volna, hogy az Északi-tengerrel szomszédos egyik ország beperli Németországot a tevékenységei miatt. Emlékeztetőként: amíg a bűncselekmények

érdekeinek szempontjából a főkapopuláció megritkítása akár gazdasági haszonnak is tekinthető (Az érintett közönséges foka, eltérően a medvefókától, semmilyen gazdasági haszonnal nem bír, de a halállományok lelkes rablójaként közismert). Ezenkívül számos partvidéki állam hozzájárul a tenger szennyezéséhez; így egy vádemelés esetén Németország a „*piszkos kezek*” (schmutzigen Hände) jogi doktrínával élve ekként védekezhetne: „Nem perelhettek be minket, mert magatok is vétkesek vagytok”.

Német környezetjogászok egy csoportja (főként a Brémai Környezetjogi Intézet⁴³ részvételével) a problémát úgy kísérelték meg megoldani, hogy a bíróságon vádlónak az Északi-tenger fókáit nevezték meg, akiket a jogászok, mint gyámok képviselték a bíróság előtt. A tárgymegjelölés így szólt: „az Északi-tenger fókái a Német Szövetségi Köztársaság ellen” (Die Seehunde der Nordsee gegen die Bundesrepublik Deutschland⁴⁴). Lehetett volna ennél jobb vádat kitalálni? Senki sem vádolhatta a fókákat „piszkos kezekkel” (ill. uszonyokkal). A közigazgatási bíróság azonban megtagadta a fókáktól a „vádhoz” (perléshez) való jogot, ugyanis jogi szempontból nem számítanak „személynek”, és semmilyen különleges törvény nem vonatkozott az ő nevükben történő vádolás (perlés) lehetőségére. Az eredmény mégis irányadó és bátorító volt. A „vádemelés” ténye közismertté vált, és a sajtó hírközlése kifejezetten pozitív és szimpátiával teli volt. Amikor eljött a természeti katasztrófaért vélhetően felelős cég égetési engedélye meghosszabbításának ideje, az illetékes hatóságokat jelentősen befolyásolta a fókákat támogató közvélemény, és nem adta meg újból az engedélyt. Németország továbbá kötelezettséget vállalt a nehézfémek Északi-tengerbe való juttatásának fokozatos csökkentésére és megszüntetésére. Stone szerint a fókák a bíróság előtt ugyan csatát vesztek, mégis háborút nyertek!⁴⁵

Le kell vonni a konzekvenciát a fókák perlési (vádemelési) jogának megtagadása kapcsán: a hivatalos (állami) intézmények nem szándékoznak elismerni a természeti „objektumok” (pl. állatfaj) perbeli jogképességét.⁴⁶ (Az USA bíróságai sokkal nagyvonalúbban kezelték a hasonló helyzeteket⁴⁷ és nem zárkoztak el az ún. public interest group közérdekű keresetindítási jogának elismerésétől.)⁴⁸

Stone szerint célravezetőbb volna a *gyámsági rendszer intézményesítése*. Ennek gyakorlati kivitelezési módja az ENSZ-re és a Nemzetközi Bíróságra (International Court of Justice) hárulhatna, mivel e két szervezet alapokmányának megfelelő tartalmú módosításával biztosítani lehetne a *vádhoz (vádemeléshez vagy perléshez) való jogot*.

A gyámság intézményesítése – Stone szerint – azzal az előnnyel járna, hogy a környezet minden területének lehetne egy *felelős szószólója*. Sajnos van egy hátránya is: minél nagyobb volna egy ilyen gyám hivatala, illetve hivatali hatalma, és minél inkább az ő szava volna az, ami meghallgatásra talál, annál erősebbé válna a *politikai nyomás*, amely megpróbálná a tudományos és jogi integritását megnyirbálni.

Tisztában kell azonban lenni azzal, hogy bár a commonok gyámsági rendszere egy előrefelé megtett lépés, mégsem *általános gyógymód* a bioszféra pusztulása ellen. A commonok gyámság alá kerülő területei ugyanis hiába kapnának diplomáciai státuszt, a jelenlegi jogérvényesítési lehetőségek között védelmük – még valamiféle szuverén állami

helyszíne a nyílt tenger volt, kérdéses volt (és még ma is kérdéses!) az érintett országok egyikének vádemelési lehetősége. (Például Lengyelország elég esélytelenül indított volna egy kártérítési pert.) Lásd még: Lohse, Joachim – Winteler, Sabine – Schweer, Katharina – Leidecker, Regina: *Die Nordsee Das Endlager der Chlorchemie*. Greenpeace Studie, Greenpeace e.V., Hamburg, 1995, pp. 9-45.

⁴³ Das Bremer Institut für Umweltrecht

⁴⁴ <http://www.zeit.de/1988/46/ein-tribunal-der-tiere> (2013.június.15.)

⁴⁵ Stone i.m. p. 28.

⁴⁶ Uo. 28.

⁴⁷ Administration Procedure Act

⁴⁸ Stone i.m. p. 27.: Bürgerklage, Popularklage, citizen's suit.

státusz elismerése esetén is – meglehetősen korlátozott. A javasolt gyámság sikere nem csak pusztán legitimációs probléma, hanem nagyban függ a releváns jogi matéria szabályozási állandóságától és főként a standardok szigorúságától.⁴⁹

II.2. A Globális Common Ügynökség

A gyámság rendszere *pénzbe* kerül. Honnan vegyünk ezt a pénzt? A politikai vezetők – mint korábban utaltam rá – hajlamosak arra, hogy előnyben részesítsék saját országuk terveit és prioritáslistáit a commonok védelmével szemben.

A dilemmát Stone az alábbi szemléletes példával mutatja be: ha adunk 100 millió dollárt a tengertalaj tisztítására, akkor ez által csökkentjük a többi nemzetre nehezedő nyomást, akik profitálni fognak a jótéteményünkből, hasonlóan a vizibicikli másik ülésén csücsülőkhöz, akik nem hajtanak, de haladnak. A kooperáció megtagadása és szűkös együttműködés lesz az uralkodó stratégia.

Természetesen a „*potyautasjelenség*” (Trittbrettfahrens) problematikája⁵⁰ minden társadalomban felmerül a saját dolgok, mint pl. a nyilvános ügyek, a rendőrség/tűzoltóság/nyilvános parkok stb. fenntartásának rendezésekor. A különbség a következő: a nemzeti társadalomnak meg van a lehetősége az adók emelésére. Amennyiben a parlamenti többség egy program támogatása mellett dönt, úgy kilátásba helyezheti a szükséges adóterhek megnövelését. A világtársadalomnak (Weltgemeinschaft) azonban nincs meg a lehetősége, hogy kivessen egy „*világ-adót*” (Weltsteuer) a világszintű jótékonyág érdekében. Néhány „One World”-idealista ugyan javasolta egy ilyen adó bevezetését, mégsem számít ez járható útnak.⁵¹

Az ENSZ⁵² különböző szakosított szervezetei, mint pl. a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség⁵³ a tagjaitól hozzájárulást szed be, melyek nagyságát a nemzeti vagyon és fizetőképesség (vagy fizetési hajlandóság) alapján határozza meg. Mivel ezen hozzájárulások nem jelentenek tényleges adót (illetve tagdíjat), ezért nem állnak évről-évre biztosan rendelkezésre. Ezenkívül a begyűjtött összegek a környezetvédelem terén nem sokra elegendők.⁵⁴ Rövidtávon a költségek egy részét a General Environment Facility⁵⁵ (GEF) is rendelkezésre bocsáthatná. A GEF egy olyan program, amit eredetileg az energia-megtakarítás⁵⁶, az ökológiai sokféleség megtartása, az ózonréteg leépülésének meggátlása és a tengeri életterek védelme érdekében hozták létre.⁵⁷ A GEF képes volt ugyan jelentős

⁴⁹ Uo. 28.

⁵⁰ Grünge, Volker: *Der gerechte Trittbrettfahrer? Der Einfluss des Gerechtigkeitsmotivs und des Eigeninteresses im Sozialen Dilemma „Umweltschutz“*. Inauguraldissertation zur Erlangung des akademischen Grades des Doktors der Naturwissenschaften (Dr. rer. nat.) im Fachbereich I – Psychologie an der Universität Trier. Trier, Dezember 2009, pp. 3-7.

⁵¹ Stone i.m. p. 29.

⁵² Sulyok Gábor: *Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa: összetétel, szavazás, reform*. Complex Kiadó Jogai és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2009, pp. 125-189. A Biztonsági Tanács szerepének reformjáról szóló elképzelések között a fent tárgyalt hatáskör kérdése nem merült fel.

⁵³ <http://www.iaea.org> (2013.szeptember.15.)

⁵⁴ Stone i.m. pp. 29-30. Az Agenda 21, melyet 1992-es Riói Konferencián fogadtak el, olyan célokat állít fel, melyek megvalósítása évi 600 millió dollárba kerülne, míg a közel 2200 főt foglalkoztató Nemzetközi Atomenergia Ügynökség évi költségvetése kb. 300 millió dollár.

⁵⁵ <http://www.thegef.org/gef/whatisgef> (2013.szeptember.15.)

⁵⁶ Csapi Vivien: *Az energiaberuházási döntések fejlődése*. In Ferencz Árpád (szerk.): *Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia 2011.08.25-26*, Tanulmánykötet. Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, Kecskemét, 2011, p. 74.

⁵⁷ A Globális Környezeti Alapot (GEF, Global Environment Facility) a globális környezetvédelemért hozták létre 1991-ben. A GEF foglalkozik a biodiverzitás, klímaváltozás, ózonréteg és a környezetszennyezés problémájával. Magyarországon a GEF a Duna szennyezettségének csökkentését előirányzó projektet 12,5

hozzájárulást (járadékot) beszedni, de állandó vita kísérte a pénzalapok elosztását. Ezen kívül a szavazati jogok is a pénzügyi hozzájáruláshoz igazodtak, így ez a helyzet a gazdaságilag fejletlenebb országok számára szinte semmilyen érdekérvényesítést nem biztosít.⁵⁸ A pénzalapba befizetők, és a pénzalapból részesülők közötti konfliktus csökkentésére egy lehetőség lenne, ha nem önkéntes alapon történne a hozzájárulás, hanem egy jogi szabályozás alapján. Mivel jelenleg még irreálisnak tűnik egy *világkormányzat* javára adót szedni, felvetődtek olyan *globális adóknak* a lehetőségei, melyek nem egy világkormányzat támogatását céloznák meg, hanem a környezet érdekében történő világszintű intézkedések finanszírozásának probléma-specifikus eszközei lennének.⁵⁹

Az egykori indiai miniszterelnök, Radzsiv Gandhi utolsó kormányzati hónapjaiból (1991) származó Planet Protection Fund⁶⁰ minden nemzettől a bruttó nemzeti össztermék (GNP⁶¹) egyezredét szedte volna be, az ő számításai szerint 18 milliárd dollárt évente, amit a harmadik világban a *környezetvédő technikák* kifejlesztésére lehetett volna fordítani. Egy hasonló, a GNP-hez kapcsolódó javaslattal a norvég miniszterelnök asszony, Gro Harlem Brundtland⁶² is előállt, de egyik javaslat sem hozott érdemi erőlelépést, és úgy tűnt, nem is tettek meggyőző benyomást a világra.

Ismert olyan koncepció is, ami nem az egyes nemzetek vagyonát veszi alapul, hanem bizonyos környezetre káros aktivitásokat, mint pl. a szén felhasználását. 1990-ben Fernando COLLOR (Brazília volt elnöke) minden tonna szén-monoxid emisszió után 100 dollár nemzetközi adó fizetését javasolta; a bevétel két-harmada (kb. 450 milliárd dollár) a fejlődő országok rendelkezésére lett volna bocsátva, hogy ebből képesek legyenek a környezetüket helyreállítani és védeni.⁶³

Rióban az olasz környezetvédelmi miniszter az összes OECD-tagország⁶⁴ részére minden barrel olaj után 1 dollár *energiaadó* fizetését javasolta, és az így begyűjthető 25 milliárd dollárt a harmadik világ fejlesztésére lehetne fordítani.

A szén-monoxidra visszatérve megállapíthatjuk, hogy e gáz kibocsátásának mértéke és az adott nemezett ipari fejlettségi állapota között összefüggés van. A *szén-monoxid adó* nem csupán egy lehetőleg nagy pénzalap megszerzésére irányul, hanem megcélozza egy olyan anyag felhasználásának csökkentését is, ami döntő módon részt vesz a fenyegető klímaváltozás kialakításában.

millió dollárnyi vissza nem térítendő támogatással segítette. A projekt lezárásának határideje 2011. június 30. Magyarországon mintegy 7 millió dollárral támogatta az Ózonkárosító Anyagok (OKA) Kiváltása programot a GEF. Ez a program 1998. december 31-én sikeresen befejeződött.

⁵⁸ Stone i.m. pp. 29-30.

⁵⁹ Varga Katalin: *Az ökoadókról*. In Ádám Antal (szerk.): *PhD Tanulmányok 5.* Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs, 2006. pp. 463-465.; Bándi Gyula: *A hulladékgazdálkodás szabályozási anomáliái*. In Litkey-Juhász Orsolya – Trombitás Gábor (szerk.): *A települési hulladékgazdálkodás válsága. „A válság vesztesei – a paragrafusok fogságában” projekt. Az alapvető jogok biztosának kiadványa a 2012.június.1-én az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában rendezett konferenciáról.* Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest, 2012, p. 138.

⁶⁰ <http://pib.nic.in/newsite/erelease.aspx?releid=63966> (2013.szeptember.15.)

⁶¹ Gross National Product

⁶² Gro Harlem Brundtland 80-as évek közepén az ENSZ Környezetvédelmi és Fejlesztési Világbizottságának (röviden: Brundtland-bizottság) elnöke, ahol kialakított egy részletes politikai tervet a fenntartható fejlődéssel kapcsolatban. A bizottság a zárójelentését, amit röviden Brundtland Jelentésnek neveznek, 1987-ben hoztak nyilvánosságra „A közös jövőnk” (Our common future) címmel. Alap gondolata az volt, hogy a Föld minden lakosának joga van emberhez méltó életkörülmények között élni. Ezt a jelenlegi technológiákkal és termelési eljárásokkal, illetve a fejlett országok pazarló fogyasztásával nem lehet megvalósítani.

⁶³ Stone i.m. p. 31.

⁶⁴ Az OECD tagjai többek között: Egyesült Államok, Kanada, Mexikó, Ausztrália, Új-Zéland, Japán, Koreai Köztársaság, Ausztria, Belgium, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Lengyelország, Luxemburg, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia és Törökország.

A fosszilis fűtőanyagok használatának költségeit növelve ugyanis attraktívabbá válnának az olyan környezetbarátabb alternatívák, mint pl. energiatakarékosság és vízi energia felhasználása.⁶⁵

Stone javaslata – melyet magam is osztok – szerint egy Global Commons Trust Fund-ot (GCTF) kellene létrehozni.⁶⁶ Az ötlet hasonlít a *hulladékgázok megadóztatásának* ötletéhez. Mindenesetre, ami a bázist, azaz a lehetséges pénzforrásokat illeti, jóval tágabb körű, ugyanakkor a kiadások oldaláról nézve viszont jóval alacsonyabb, behatároltabb.

A bevételek fő forrása minden olyan tevékenység, ami kapcsolatos a commonokkal. A bejövő pénzt pedig a commonok megőrzésére és fejlesztésére lehetne fordítani, és nem pedig leadni különböző nemzetek államháztartásaiba, ahol aztán a fejlesztési tervek egy elég széles spektrumára lesznek fordítva. A pénzalapok szabályozása pedig ezentúl nem az „adakozás” elve alapján történne, hanem jogi norma által meghatározott mérték szerint. Az ún. hulladékgáz-emissziót érő erőteljes kritika oka nem csak az okozott kárban keresendő, hanem abban is, hogy egyes nemzetek ezáltal pénzt spórolnak: vagyis megtakarítják maguknak a költséges károsanyag-visszatartó berendezéseket, miközben a commonok területén felhasználják az atmoszféra transzport- és felvevő kapacitását.

A közös tulajdon birtokba vételéről van akkor is szó, amikor egy nemzet szemetet süllyeszt el a tengerben vagy kihalássza az óceán halállományát. Amennyiben abból indulunk ki, hogy a commonok (azaz az atmoszféra, a tengerek, a világűr stb.) minden nemzet közös öröksége, akkor joggal várható el, hogy a használók fizessenek a használatért. Egy ilyen adó mérsékelné a visszaélés mértékét és egyidejűleg kigazdálkodná a már létező környezeti károk helyreállításához szükséges költségeket.

A bevétel – melynek nagysága nehezen becsülhető meg – potenciálisan hatalmas. Vegyünk néhány példát:

Az óceánokban az emberiség évente kb. 80 millió tonna tengeri halat fog ki. A kereskedelmi érték mindössze fél százalékának beszedése adó formájában kb. 500 millió dollárt hozna. A tengertalajból nyert földolaj és földgáz kereskedelmi értékének fél százaléka további 100 millió dollárral növelné a pénzalapokat. Ha minden tonna tengerfenékre lerakott szemét után 1 dollár adót kellene fizetni, az újabb 200 millió dollárt jelentene.⁶⁷

A fosszilis fűtőanyagok elégetésével és az erdőirtás révén az emberiség évi 22 milliárd tonna szén-dioxidot enged az atmoszférába. Amennyiben tonnánként mindössze 10 cent adót kéne fizetni, az is évente 2,2 milliárd dollárt jövedelmezne, ami harmincszorosa az United Nations Environmental Program (UNEP)⁶⁸ hozzávetőleges büdzsájének. Ha a többi hulladékgázt, mint pl. a nitrogén-oxidokat is hasonló szerény bírsággal (tonnánként tíz centtel) terhelnék, úgy az összeg 3,3 milliárd dollárra emelkedne. Egyéb, a hajtógázok közé nem sorolható, a határértéket meghaladó mennyiségű gázokat büntetése esetén az összeg tovább emelkedne pl. a kén-dioxid 16 milliárd dollár adót jelenthetne.⁶⁹

⁶⁵ Csapi Vivien: *Megújuló energia-beruházások értékelése*. In Ulbert József (szerk.): *Az Iskolateremtő Tanulmánykötet Bélyácz Iván 60. születésnapjára*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, 2009, pp. 67-69.

⁶⁶ Stone i.m. p. 32.

⁶⁷ Uo. pp. 32-33.

⁶⁸ ENSZ Környezetvédelmi Programja 1972-ben került megalapításra. Környezeti tevékenységének koordinálását, a fejlődő országokban való környezeti szempontból elfogadható gazdaságpolitika kialakításánál való segédkezést és a fenntartható fejlődés elősegítését célzó ENSZ-szervezet. A központja Nairobiban, Kenyában található. Feladatai közé tartozik többek között a környezet állapotának figyelése és a róla szóló adatok beszerzése és terjesztése, a nemzetközi környezetvédelmi együttműködés előmozdítása és az esetleges környezeti katasztrófák kezelése. Az UNEP irányvonalakat és szerződéseket hozott létre olyan ügyekkel kapcsolatban, mint a potenciálisan káros vegyi anyagok nemzetközi kereskedelme, határon túli légszennyezés, vagy a nemzetközi víziutak szennyezése.

⁶⁹ Stone i.m. p.33.

Más bolygók kizsákmányolása ugyan még távoli kérdés, de a szatellitok „parkolásának” joga a világűr kiválasztott helyein már ma hatalmas pénzügyi lehetőségek forrásának számít. A legértékesebbek a „geo-stacioner térségben” elhelyezkedő pozíciók, azaz az ekvátor⁷⁰ felett 22.300 mérfölddel fekvő területen; itt képes a szatellit a földfelszín egy bizonyos része felett aránylag állandó, fixált pozícióban maradni.

A rendelkezésre álló helyek száma, a műholdak közötti szükséges minimális távolság miatt korlátozott, és ezt a károsodás elkerülése érdekében be kell tartani. Egy másik okból is hön áhítottak az egyenlítő feletti helyek: mégpedig azért, mert rendkívül hosszan éri őket napsugárzás, és így megteremtik az ideális feltételét az elektromos energia napenergiából történő előállításának. Ez a tényező fontos szerepet játszik a súlytalanság körülményei között történő „High-Tech” produkciónál, és végül ezen energia Földre történő kereskedelmi átvitelénél.⁷¹

A világűr e pozíciói és a hozzá tartozó frekvenciák „a telekommunikáció idejének legértékesebb erőforrásai – melyek értéke a következő évtizedben a használó számára becslések szerint akár egy billió dollárt jelenthet – jelenleg ingyenesen kerülnek kiosztásra egy olyan szisztéma szerint, amit abszurdnak lehet nevezni. A Csendes-óceánban elterülő Polinézia szigetvilághoz tartozó Tonga nevű parányi szigete 3-6 ilyen pozíciót kapott ingyen, melyeket a legtöbbet kínálóknak bérbe adott; nemrég kötött pl. üzletet egy műholdat működtető vállalkozással évi 2 millió dollár bérért.

Miért kell ingyenes „lottószelvényként” elosztogatni e pozíciók jogait, az egész emberiség több billió dollár értékű örökségét, miközben azok, akik a Föld újra helyreállítását célul tűzték pénzügyi küszködnek?⁷²

A biológiai sokféleség az emberiség örökségeként való kezelésében, valamint ez alapján történő adóztatás esetén – STONE-val egyet értve – némi kételyeim vannak. Míg a tonhal közismerten a nyílt tengeren, az egyes nemzetek fennhatósági területén kívül található meg, addig a biológiai gazdagság nagy része valamelyik nemzet területén található. Amennyiben *biotechnikai potenciálról* beszélünk, akkor nem pusztán az erdők, fák stb. anyagának kinyerését értjük, hanem inkább a *genetikai információ* másolását, kizsákmányolását. Feltehetően a biológiailag gazdag országok, mint Brazília és Kolumbia számára a különbség nem túl nagy; a világ azon követelését, hogy hadd részesedjen a biológiai gazdagságából, feltehetőleg ugyanúgy fogadnák, mint a Szaúd-Arábiák azt az ötletet, hogy a világ is résztulajdonosa lehessen az olajuknak. Ez a javaslat túlzottan behatol a felségterületükre és prerogatívájukba.⁷³

Egy további lehetőség a pénzalapok növelésére, ha a commonok védelmére létrejövő különböző nemzetközi szerződésekben ezen pénzalapokat nevezzük meg az előforduló pénzbírságok címzettjeként (jogosultjaként).⁷⁴

Vegyük például a nyílt tengeren létrejövő olaj-baleseteket. Egy nemzet sincs ilyenkor abban a helyzetben, hogy érvényesítse a keletkezett kárt, leszámítva azt az esetet, amikor a saját vizei és partjai is károsodtak a baleset által. A létező, alkalmazható, tengerszennyezéssel kapcsolatos szerződéseket minden nehézség nélkül ki lehetne terjeszteni olyan előírásokká, melyek a nyílt tengeren bekövetkező ökológiai károsodások esetén előírnák a kártérítést, hogy pénzalapok álljanak rendelkezésre a környezeti kárhelyreállítási intézkedésekre és gazdasági célokra. E téren akadnak jó példák is. (Miután az Egyesült Államokban az Allied Chemical

⁷⁰ Az éggömbnek az egyenlítő síkjával való metszésvonala.

⁷¹ Stone i.m. p.33.

⁷² Uo. p.34.

⁷³ Uo. p.34.: Ezen oknál fogva a Rióban erről tanácskozó pártok elutasítják a biodiverzitás az emberiség örökségeként való jellemzését, és előnyben részesítik a „közös érdek” kifejezést.

⁷⁴ Pl. a tengerek szennyezésének megakadályozásáról szóló szerződésekben.

beengedte a James Riverbe a „Kepone” nevű igen mérgező peszticidet, egy hasonló pénzalapot nyújtott be a James River számára.)

Természetesen hasznos lenne mindehhez egy „common rendőrség” (vagy egyéb ellenőrző apparátus) felállítása is, hiszen e nélkül nehéz lenne a commonokkal szemben környezeti bűnt elkövetőek tetten érni illetve leleplezni.

III. Összegzés

Jelenleg a globális commonok természeti örökségeinek megóvása gazdasági értelemben nem jelent hasznot a nemzetállamok államok számára, sőt a potyautas-jelenség miatt még versenyhátrányba hozhatja az ökológiai érdekeket védő országokat.

A különböző scenáriókban megjelenő klímaváltozás miatt azonban megkerülhetetlen és sürgősen megoldásra váró feladatot jelent a globális common-ok közös védelem, melyre legalkalmasabbnak és leghatékonyabbnak egy Globális Common Ügynökség felállítása tűnik. A common-védő szervezet pénzügyi finanszírozása az érintett államok szolid anyagi megterhelésével megvalósítható, csak ehhez a nemzetállamok közös és megalkuvásmentes elhatározása szükséges.